PALESTINA, HET ZIONISME EN DE HEBREEUWSCHE UNIVERSITEIT

DOOR

Dr. F. M. Th. BÖHL

HOOGLEERAAR IN DE HEBREEUWSCHE TAAL- EN LETTERKUNDE EN DE ISRAËL. OUDHEDEN AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

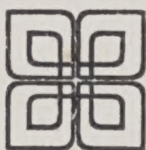
G. J. A. RUYS' U.-M. — UTRECHT — 1925

PALESTINA, HET ZIONISME EN DE HEBREEUWSCHE UNIVERSITEIT

DOOR

Dr. F. M. Th. BÖHL

HOOGLEERAAR IN DE HEBREEUWSCHE
TAAL- EN LETTERKUNDE EN DE ISRAËL.
OUDHEDEN AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT
TE GRONINGEN

G. J. A. RUYS' U.-M. — UTRECHT — 1925

PALESTINA, HET ZIONISME EN DE HEBREEUWSCHE UNIVERSITEIT,

Toen mij eenige maanden geleden verzocht werd iets mee te deelen over mijn reisindrukken uit Palestina, heb ik er graag in toegestemd. Onmiddellijk was mij echter duidelijk, dat ik niet met een reisbeschrijving bij wijze van dagboek zou mogen volstaan, maar dat het meer zou interesseeren, als ik naar aanleiding van deze reis en toegelicht door reisindrukken een bepaald onderwerp ga behandelen of enkele bepaalde onderwerpen, waarvoor ik op belangstelling mag rekenen. Inderdaad was de keuze moeilijk. Want ik heb in de zes weken tusschen 22 Maart en 3 Mei buitengewoon veel mogen zien en in een kort tijdbestek veel indrukken mogen verzamelen. Ik wil hier nog niet eens spreken over Italië —Milaan, Genua Venetië en de Italiaansche riviera, die ik in 't voorbijgaan en nog wel in den mooisten tijd van het jaar mocht zien en bewonderen — maar slechts over hetgeen verband houdt met de Oostersche en dan vooral met de bijbelsche wereld. In de eerste plaats het Heilige land: Palestina. Ik heb het mogen doorkruisen (meestal per auto, maar ook te paard) weliswaar niet van Dan tot Beërseba maar dan toch ten minste van Akko en Kapernaum in het Noorden tot Beërseba in het Zuiden, en van Jaffa en den Karmel in het Westen tot Ammân

en Gerasa in het Overjordaansche land. Op de heenreis ben ik met de nieuwe spoorlijn, die thans Egypte met Palestina verbindt, gespoord langs het Suëz-kanaal en door de woestijn langs de kust van het Sinaï-schiereiland: natuurlijk niet over den verren omweg van den veertigjarigen woestijntocht der Israëlieten, maar op den korteren „weg van der Filistijnen land" (Exod. 13 : 17), in één enkelen nacht langs Gaza, Askalon en Asdod over Lydda naar de Heilige stad Jeruzalem. En op de terugreis, juist drie weken daarna, ben ik in Jaffa scheep gegaan en heb in Port-Said bij den ingang van het kanaal van Suëz den trein naar Kairo genomen, die mij door het geheele land Gosen gebracht heeft, langs de ruïnenheuvels der oude steden Pithom en Raämses, die volgens de bijbelsche traditie door de Israëlieten gebouwd zijn (Exod. 1 : 11). Ik heb Kairo gezien en de Cheops-pyramide beklommen en ook Memfis bezocht en Sakkâra met zijn graven en muurschilderingen, die ons het Oude Rijk van Egypte nog beter en duidelijker doen herleven dan de grootere en beroemdere pyramiden van Gizeh. En ten slotte heb ik ook nog een indruk gekregen van de Aegeïsche en Mykeensche cultuur, die immers in ruime mate afhankelijk is van de oud-Egyptische en nauw verwant aan de Filistijnsche in Palestina: ik heb op Kreta het opgravingsterrein van Knossos bezocht, dat men zeer waarschijnlijk mag vereenzelvigen met het Labyrint van den half legendarischen koning Minos, heb in Candia het prachtige museum van Kretensische oudheden bewonderd, en daarna zijn wij dicht langs de Peloponnesus en langs Ithaka gestoomd: het eiland van Odysseus, en ten slotte hebben wij op Korfoe, het eiland der Phaeaken een middag en een avond doorgebracht in een omgeving, die door ligging en klimaat meer dan eenige andere plaats, die ik tot nog toe aanschouwd heb, aan een aardsch Paradijs deed denken. Neemt men hierbij dan nog de reis door Zwitserland over den Gotthard en langs plaatsen en meren als Lugano en Como en niet te vergeten op de heenreis de straat van Messina met Sicilië en den sneeuwbedekten Aetna: dan mag ik inderdaad zeggen, dat ik veel gezien heb en veel genoten, maar ook veel

geleerd. En graag zou ik daarvan iets mee mogen deelen.

De keus tusschen al die landen en streken, die ik zooeven noemde, is in onzen kring niet moeilijk: natuurlijk geldt onze belangstelling Palestina, dat immers ook het doel van mijn reis geweest is. En nu wil ik eens niet in de eerste plaats spreken over Palestina in de Israëlietische en de Christelijke oudheid, maar over de tegenwoordige toestanden in dit land, vooral in verband met de Zionistische beweging en met het Jodendom.

Ook in dit opzicht is Palestina een eigenaardig land. De overoude dingen en het allernieuwste staan hier onmiddellijk naast elkaar. Zelfs in een plaatsje als Beërseba, waar eigenlijk bijna nooit een vreemdeling komt, viel mij dat op: een spoorwegstationnetje; een stadspark met een buste van generaal Allenby, een postambt met telegraaf en telefoon, zelfs een wielrijder, — maar daarnaast twee bronnen met een pompwerk, zoo primitief en fellachen en herders daarom heen, zoo schilderachtig, dat men had kunnen meenen, dat de tijd sedert de dagen van aartsvader Izaäk stil had gestaan.

Op de boot op de terugreis ontmoette ik een Joodsch ingenieur, die in dienst was van het — want wij leven vlug — ook al weer opgeheven Stinnes-concern. Die vertelde mij veel over de kansen, die een technische exploitatie van de Doode Zee zou opleveren, en ook over het plan van den Russischen ingenieur Rutenberg, om geheel Palestina met behulp van de waterkracht van de Jordaan van electriciteit te voorzien.

In zeer bepaald opzicht mag men trouwens met de uitvoering van deze en soortgelijke plannen voorzichtig zijn. Want het gevaar is niet denkbeeldig, dat hierdoor het karakter van het landschap — en hierbij denk ik vooral aan het meer van Tiberias met zijn omstreken — gewijzigd wordt. Men mag nooit vergeten, dat Palestina niet alleen het land der technici en der ingenieurs, maar ook en vooral ook het land der technici en der pelgrims in de ruime beteekenis van het woord als van men-

schen, die hier komen om gewijden bodem te betreden en om gewijde herinneringen na te gaan.

Ik schrok haast, toen mijn reisgenoot mij vertelde — de juistheid van zijn bericht kan ik niet nagaan — dat in de nabijheid van Hebron op 1200 meter diepte de sporen van petroleum gevonden waren. Natuurlijk is dit op zich zelf geenszins onmogelijk. Toch zijn voor ons voelen en denken Hebron en petroleum nog tegenstellingen. Laten wij wenschen en hopen, dat aan Palestina de ellende bespaard blijft, die juist in onze dagen het oude Assyrië — de streek rondom Mosoel — tot een twistappel gemaakt heeft tusschen de groote mogendheden.

Overal in Palestina vindt men het oude en het nieuwe onmiddellijk naast elkander. In het gebouw der nieuwe Hebreeuwsche universiteit leidde men mij rond in een mooi natuurkundig laboratorium en wees mij met trots de nieuwste toestellen, o.a. een toestel om de kracht van warmte- en lichtstralen te meten, dat men uit Delft had laten komen. Daarnaast stond iets, dat eerlijk gezegd, bij alle bewondering voor de nieuwerwetsche methoden in de natuurkunde mijn grootere belangstelling had: een oude kruik, eenige dagen van te voren op het terrein der universiteit opgegraven. En ik mag mij beroemen de eerste te zijn geweest, die het opschrift op het handvat ontcijferd heeft, — trouwens de roem is niet groot, ieder vakgenoot, die daar toevallig langs gekomen was, had het evengoed gekund. Er stond in oud-Hebreeuwsch letterschrift LAMELECH „voor den k o n i n g" en daarna een eigenaardig cijfer: het stuk, volkomen gaaf en ongeschonden, was uit het tijdperk der koningen van Juda. En in den tuin van het universiteitsgebouw heeft men grafsteden gevonden, uit het oud-Joodsche tijdperk. Gelukkig waren die graven niet onder de fundamenten van het gebouw zelf; anders had dit bezwaren kunnen opleveren bij de rechtzinnige Joden.

Kort geleden heb ik in de redevoering naar aanleiding van de Rectoraats-overdracht iets verteld over mijn indrukken van het oude Palestina: hoe ik de sporen der bijbelsche a a r t s v a d e r s ben nagegaan: hoe ik in S i c h e m geweest ben en in B e t h e l,

in Hebron en in Beërseba en ook aan de overkant van den Jordaan, bij den Jabbok, niet ver van de plaats van het oude Pniël, waar de aartsvader Jacob met den Engel geworsteld en den zegen weggedragen heeft en waar de zon over hem opging, terwijl hij hinkende was aan de heup (Genesis 32 : 31). Laat ik hier niet herhalen wat ik toen zeide over de aartsvaders en hun tijdperk in een rede, die gedrukt en in den handel is [1]): laat ik slechts twee indrukken naar voren brengen, die voor mij het oude Palestina hebben doen leven, eer ik het dan meer in 't bijzonder heb over het nieuwe Palestina, vooral in verband met het Zionisme.

Wij wilden op den berg Garizim het Paaschfeest der Samaritanen bijwonen. Naar overoud gebruik trekken de leden van deze secte (het zijn er op dit oogenblik nog slechts 154, de vrouwen en kinderen meegeteld) op hun heiligen berg, en slachten daar de Paaschlammeren. Deze offerplechtigheid werd van 't jaar belemmerd door rassenhaat en fanatisme.

Bij vele honderden waren nieuwsgierige Joodsche toeristen, die in die dagen voor de opening van de Universiteit in Jeruzalem vertoefden, gekomen om het feest bij te wonen. Maar ook de fanatieke Mohammedaansche bevolking van Nablus was present en deed een aanval op de Joden.

Toen wij om vijf uur arriveerden, was juist een formeele veldslag aan den gang en een compagnie Engelsche soldaten, in haast uit Jeruzalem ontboden, moest de orde herstellen.

In ons gezelschap bevond zich de bijna 70-jarige Professor Dalman, en wij mochten den grijzen geleerde aan geen gevaar blootstellen. Dus hebben wij afgezien van deze weinig stichtelijke vertooning, en zijn op denzelfden avond in onze auto naar Bethel gegaan, waar alles rustig en vredig was.

En hier, op de plaats waar Jakob volgens het Bijbelsche

---

[1]) *Het tijdperk der Aartsvaders.* Rede gehouden bij de Overdracht van het Rectoraat der Rijksuniversiteit te Groningen, op Maandag 21 September 1925 door Dr. F. M. Th. Böhl; Groningen, Den Haag, bij J. B. Wolters 1925, prijs f 0.75.

verhaal de ladder gezien heeft, met de op en neder klimmende engelen, hebben wij een van de bewoners van het dorpje Betin gefotografeerd, met zijn hoofd rustende op een der steenen van dit oude Israëlietische heiligdom.

Hij begreep niet, wat wij van hem wilden, en Professor D a l m a n moest hem eerst in het Arabisch het verhaal vertellen van den Aartsvader, dat zijn dorpje in de geheele wereld beroemd heeft gemaakt. En toen begreep hij ons eindelijk, en vertelde in kinderlijke vreugde aan zijn mededorpelingen: Ana Ja'kub, „Ik ben Jakob!"

Een tweede indruk, die ons een beeld gaf van Oostersche gastvrijheid.

Het was in A m m â n, het oude Rabbat Ammon, de tegenwoordige hoofdstad van Trans-Jordanië, eertijds de hoofdstad van het land der kinderen van Ammon, de stad die door Joab voor David veroverd werd, waarbij Uria, de man van Bathseba op zoo verraderlijke wijze het leven liet.

We waren met ons klein reisgezelschap de eenige Europeanen in een zuiver Arabische omgeving.

's Avonds gingen wij in een Arabisch café, waar Oostersche dansen werden uitgevoerd.

Het was een feestelijke avond, en ook de Bedoeinen uit den omtrek waren aanwezig.

Onze reisgenoot, Professor S o b e r n h e i m, vroeg in het Arabisch aan een jong Arabier, van welken stam hij was. En op zijn antwoord: „van de Beni Sachr", voegde hij hem met Oostersche beleefdheid het compliment toe: dat de Beni Sachr hem bekend waren als de beste paardenfokkers van geheel Arabië.

Dit compliment werd overgebracht aan den eveneens aanwezigen Sheik van den stam, die ons van dit oogenblik af als zijn gasten beschouwde, waarop een uitwisseling van beleefde woorden en gebaren, en ook van geschenken, volgde: sigaren van onzen kant, koffie en lekkernijen en zelfs een zilveren ring van de zijne. En ook nog den volgenden dag kregen wij een gids mee, en stonden op onzen tocht naar het Noorden door dit

onveilige land onder de bescherming der gastvrijheid van den Sheik der Beni Sachr.

Wie omstreeks Paschen in Palestina reist, komt er wel van onder den indruk in een land te zijn, waar niet alleen de meest verschillende rassen maar ook de meest verschillende godsdiensten bijeen komen.

Toevallig was er van 't jaar juist omstreeks dien tijd voor de Mohammedanen de maand R a m a d â n, gedurende welke maand zij den geheelen dag moeten vasten. Wij hadden weleens medelijden met onzen Arabischen chauffeur, die op de vermoeiende tochten langs moeilijke wegen niet eens een sigaret van ons mocht aannemen. Maar na zonsondergang haalt men de schade in. En dan zijn ook alle moskees en alle minarets verlicht. En op de laatste drie dagen van de maand wordt het B e i r a m-feest gevierd, het vroolijkste feest, dat de Mohammedaansche wereld kent, en dat ik op de terugreis in Kairo heb meegemaakt. Voor dien tijd was ik echter eerst nog de gast van een Joodsche familie op den S e i d e r-a v o n d, den Paaschavond, die in de Heilige stad Jeruzalem met bijzondere plechtigheid gevierd wordt.

Op den volgenden ochtend, den eersten dag der Paaschweek, kwamen de Joden in buitengewoon grooten getale bijeen bij den K l a a g m u u r. En bij dit beroemde laatste overblijfsel van den ouden tempelmuur weerklonk de oude klaaglitanie om den tempel die verwoest is, en de stad die in puin ligt.

Dezelfde dag was onze Witte Donderdag. Toen ben ik tegen den avond met de leden der Duitsche gemeente naar G e t h s e m a n e getrokken, en hier hebben wij in de schaduw der oude olijfboomen het lijdensverhaal gelezen en in de verte de stad zien liggen, die in het licht der vollemaan deed denken aan het Jeruzalem uit de dagen van Jezus, alleen dat thans de Tempel vervangen is door den koepel van de Omar-moskee.

En op Goede Vrijdag heb ik in de kerk van het Heilige Graf lang gestaan op de traditioneele plaats van den heuvel van G o l g o t h a, waar thans alles schittert van goud en van edel-

gesteente, wijgeschenken van vrome pelgrims, reeds uit de Middeleeuwen, en waar het zwaard hangt van Godfried van Bouillon. Twee dagen later heerschte er in dezelfde kerk een eigenaardige verwarring. De Roomschen vierden er Paaschfeest met een Hoogmis en een Te Deum, en voor het eerst waren er vele honderden pelgrims, vooral uit Frankrijk, weer overgekomen. Gelijktijdig liepen echter de Grieken in dezelfde kerk met palmtakken rond: het was hun Palmzondag.

Het beroemde feest van het Heilige Vuur, zes dagen later, heb ik niet meer bijgewoond, evenmin als het Samaritaansche Paaschfeest. De opeenhooping van godsdienstige plechtigheden was ook zonder dat reeds groot genoeg. Wel heb ik in Tiberias nog even gestaan bij het graf van den grooten Mozes Ben Maimon, waar een kaars ontstoken en voorspraak ingeroepen werd: een soort heiligendienst, zelfs in het Jodendom.

En nu het Zionisme: niet een godsdienstige beweging, maar een nationale.

Het is, zooals men weet, de beweging die aan het volk der Joden weer een veilig tehuis en een middelpunt wil bezorgen in het oude Land van Belofte, rondom den heiligen berg Zion. Laat ik even mogen vertellen, hoe ik met deze beweging voor het eerst in aanraking ben gekomen.

Dat was in 1907/8. Ik studeerde in Leipzig en werd in het Institutum Judaicum (de instelling, die oorspronkelijk bedoeld was voor de Zending onder de Joden) voor het eerst ingeleid en ingewijd in de geheimen der Rabbijnsche letterkunde.

En uit de bibliotheek van het Instituut kreeg ik de werken in handen van den grooten stichter van het Zionisme, Theodor Herzl.

Herzl was een Oostenrijksche Jood, die in 1904 overleed. Aanvankelijk schrijver van feuilletons en tooneelstukken, heeft hij spoedig zijn geheele energie en werkkracht gewijd aan een ideaal, dat toen nog in onbereikbare verte scheen te liggen: de Joden uit de verstrooiing weer terug te brengen naar het land der Vaderen.

Dit ideaal heeft hij nog niet door eigen vestiging in Palestina kunnen nastreven, maar slechts door mondelinge en schriftelijke propaganda. Van zijn boeken is het belangrijkste: „Der Judenstaat". In dit werk is in groote lijnen bij wijze van programma reeds aangegeven hetgeen zijn navolgers heden onder den druk der feiten gedeeltelijk in gematigden en gewijzigden vorm en langs andere banen hebben verwezenlijkt.

Een ander boek van zijn hand is voor den leek nog aantrekkelijker. Het heet „Altneuland", en het biedt dezelfde idealen en beschouwingen in den vorm van een roman. Dit boek is feitelijk mijn eerste kennismaking geweest met het Zionisme, en uit den inhoud wil ik even iets mededeelen.

Een jonge Jood, Dr. Friedrich Löwenberg, die tengevolge van teleurgestelde liefde zelfmoord wil plegen, wordt hiervan teruggehouden door den rijken zonderling Mr. Kingscourt, die hem overhaalt liever het oude Europa den rug toe te keeren en in afzondering van de buitenwereld een nieuwe toekomst te zoeken op een der eilanden in de Stille Zuidzee.

Twintig jaren brengen zij daar door, geheel afgescheiden van alle berichten uit de beschaafde wereld, waar zij niets van hooren, noch willen hooren.

Eindelijk echter, het is hun als planters goedgegaan in het verre land, besluiten zij het oude Europa weer op te zoeken. Dat is volgens Herzl (de roman verscheen voor het eerst in 1900) in het jaar 1920. En nu is het wel aardig, het toen geteekende ideaal van een vrijen Jodenstaat in Palestina te vergelijken met de werkelijkheid zooals die in 1920 feitelijk bereikt was.

In Port Said merken die twee, die ook op reis opzettelijk naar niets wilden informeeren dat van hier een spoorlijn loopt naar Jeruzalem. Het oude land oefent zijn aantrekkingskracht, en zij besluiten tot een uitstapje.

De eerste, dien Löwenberg in Jeruzalem ontmoet, en door wien hij opeens met een hartelijke omhelzing begroet wordt, is een hem onbekende Jood, David Littwak, wiens ouders hij 20 jaar geleden van den hongerdood gered heeft door hun

voor zijn vertrek al het geld te geven dat hij nog bezat. Het bedeljongetje van toen is een rijk en vrij man geworden, en heeft den weldoener van zijn familie nooit vergeten.

En nu is het geheele boek verder gevuld met hetgeen zij onder leiding van Littwak in het oude land beleven en ondervinden.

Wat Herzl hier beschreef is een utopie, die in zijn dagen nog een hersenschim moest lijken. Palestina is het land der Joden; overal zijn bloeiende steden en dorpen; het verval van den Jordaan (onwillekeurig denkt men hier aan het plan Rutenberg) wordt gebruikt tot verkrijging van een centraal electrisch krachtstation; de Tempel is herbouwd in al zijn pracht en heerlijkheid, en naast den Tempel een Vredespaleis, dat tevens een middelpunt is van internationaal-wetenschappelijk leven. En overal weerklinkt het Hebreeuwsch als spreektaal. De bewoners leven in geluk en vrede, naar de bepalingen der Mozaische Wet, die door de ondervindingen van onzen tijd is aangevuld. Zoo is de sociale kwestie opgelost; en in deze gelukkige omgeving komt ook de held tot rust. Niet op de bijzonderheden van het verhaal komt het hier voor ons aan, maar op de vraag: in hoeverre is dit ideaal bereikt, en in hoeverre is de bereiking mogelijk en wenschelijk?

Laat ik, eer ik deze vraag poog te beantwoorden, eerst een tweede herinnering naar voren brengen.

In den zomer van hetzelfde jaar 1907 was het groote Zionistencongres in den Haag, dat ik als toehoorder van het begin tot het eind heb medegemaakt. Het was een moeilijke en veelbewogen tijd voor de jonge beweging. De Engelsche Regeering had een schitterend aanbod gedaan: het vruchtbare land Uganda in Britsch-Oost-Afrika zou ter beschikking worden gesteld van de Joodsche kolonisatie. Reeds op het eerste congres in Bazel was er een invloedrijke partij geweest, die meende dat men dit aanbod met beide handen moest aangrijpen. Maar reeds toen had de meerderheid vastgehouden aan het ideaal van het Zionisme: een voor het Joodsche volk publiekrechtelijk gewaarborgde woonplaats in Palestina. En de idealis-

ten hadden het gewonnen van de mannen der praktijk.

Een soortgelijke questie is trouwens juist op dit oogenblik weer actueel, nu de Sovjetregeering vruchtbaar land in de K r i m ter kolonisatie aanbiedt aan de Russische Zionisten. Juist in Rusland hadden toen in 1907 de pogroms plaats gehad. In Kiew, Lodz en in andere steden had een fanati-eke menigte de Jodenbuurten bestormd, en er ware slachtoffers gevallen van rassenhaat en van fanatisme. Nooit vergeet ik de bezielende woorden van den Voorzitter W o l f f s o h n, nooit de toespraak van den grijzen M a x N o r d a u, en nog minder het woord uit Psalm 137 dat met groote letters boven de redenaarstribune geschreven stond: „Indien ik U vergeet, o Jeruzalem, zoo vergete mijn rechterhand zichzelve".

Een derde indruk, en nu uit den allerlaatsten tijd.

Wat in 1907 nog een bijna onbereikbaar ideaal scheen, is in 1925 voor een groot deel verwezenlijkt. Toch is de afstand nog groot tusschen ideaal en werkelijkheid.

Het was in D i l b, een der kleinere Joodsche kolonies, tusschen Jeruzalem en Jaffa, gelegen dicht bij Jeruzalem, in het onvruchtbare steenachtige bergland van Juda: een land waar men niet veel merkt van melk of van honig, maar waar men wel heel goed begrijpt, dat de steeniging voor de oude Israëlieten de aangewezen doodstraf geweest is. Dat materiaal hadden zij voor het grijpen!

Hier nu, hebben sedert eenige jaren 40 families, die uit de O e k r a i n e verdreven waren, een kolonie gesticht op coöperatieven grondslag. Ze hebben alles gemeen, maar ze onderscheiden zich daardoor van de echte communisten, dat zij de vermeende zegeningen van deze gemeenschap niet verder willen uitstrekken dan over hun eigen afgesloten groep. Met trots toonden zij hun koeien, die ze uit Friesland gekregen hadden; alleen de namen: Rebecca, Debora, Ruth, waren Palestijnsch.

Toen vroeg ik onzen gids, een flinken jongen man, die Duitsch sprak: „Niet waar, jullie hebt het hier beter dan in de Oekraine?"

Hij antwoordde met een stille waardigheid: „Daar vragen wij

niet naar; voor ons is Palestina „die Heimat”.

Dit eenvoudige woord heeft op mij meer indruk gemaakt dan menige geestdriftige toespraak bij de inwijding van de Universiteit. Dát is het, waar het op aankomt, dat juist de eenvoudigen, de arbeiders en de landbouwers het oude land der vaderen gaan beschouwen als hun eigen land, waar zij thuis zijn en thuis hooren.

Toch is dit een ietwat bescheidener ideaal dan dat van Herzl en de zijnen geweest is. De nationale questie treedt eenzijdig naar voren, en het godsdienstige blijft op den achtergrond. Juist door de rechtzinnige Joden wordt dit als een ernstige leemte gevoeld; en hoofdzakelijk om die reden is de in 1923 vermoorde Jacob Israel de Haan van geestdriftig aanhanger fanatiek tegenstander geworden van de Zionistische beweging.

In een der kolonies in Galilea vroeg ik onzen gids: „waar is hier de synagoge?” Het antwoord luidde: „Een synagoge hebben wij niet; wie een synagoge wil hebben moet een ander thuis zoeken.”

Voor vele — natuurlijk niet alle — kolonisten is het Jodendom eigenlijk een rassenquestie; aan den Joodschen godsdienst zijn zij ontwend, en naar zij meenen ontgroeid. Zoo wordt het wantrouwen van de rechtzinnigen begrijpelijk. Bovendien achten deze wat thans in Palestina gebeurt als een vooruitloopen op Gods wil en Gods weg. Ook zij hopen en vertrouwen dat de Joden eenmaal naar het Beloofde land terug zullen keeren; maar dat gebeurt pas aan het eind der dagen, als de Messias verschijnt. En dan komt het zonder moeite, zonder strijd: dat de oude profetie vervuld wordt van den Zion als den hoogste der bergen, waarheen alle natiën toestroomen (Jez. 2 : 1—4).

Op den avond van het Pascha luidt hier in Nederland in alle Joodsche gezinnen het laatste woord: heden vieren wij dit feest in Nederland, volgend jaar in Jeruzalem. De bedoeling is: dan zal naar wij hopen en wenschen de Messias gekomen zijn.

Ik was benieuwd, wat men in Jeruzalem zelf zou zeggen. Het woord luidde: „Heden in Jeruzalem, volgend jaar in het her-

bouwde Jeruzalem."

Dat is het, wat ontbreekt. In dit opzicht is het ideaal, door Th. Herzl in „Altneuland" geteekend, onvervuld. De Tempel is niet herbouwd, de Joodsche eeredienst nog niet in eere hersteld.

De vraag is: zouden wij ons een herstel van dezen eeredienst in de praktijk kunnen indenken? Zouden de tegenwoordige Joden, die in den loop der eeuwen onze deelgenooten zijn geworden in beschaving en opvoeding, het mogelijk en wenschelijk achten, dat in den Tempel weer de dagelijksche offers gebracht werden van honderden runderen, schapen en bokken? Men kan zeker veel moois spreken en schrijven over de offergedachte en de symbolische beteekenis van het offer, maar den bloedigen offerdienst, het gebrul en geloei van dieren, die ter eere Gods afgemaakt worden, zal niemand terugwenschen. En ook de Jood, die dit afkeurt, kan zich beroepen op zoo menig woord in de Psalmen en Profeten van Israël. En hetzelfde geldt van zoo menige andere bepaling, omtrent tienden, sabbathjaar en jubeljaar, die in de praktijk van het leven een geheel ander gezicht verkrijgen dan in de theorie van Thora, Misjna en Gemara.

Wat bereikt is, is ondanks tegenstand en tegenwerking niet weinig.

Een van de belangrijkste bezwaren is echter, dat Palestina feitelijk nooit in den loop van zijn geschiedenis een land geweest is, bewoond door één volk, en beheerscht van één hoofdstad uit.

Reeds de buitengewoon groote aardrijkskundige verscheidenheid van het landschap wijst in andere richting. Palestina is een land van stammen en van rassen, die elk op zichzelf een meer of minder zelfstandig geheel vormen. Dit is reeds in het oude Kanaänietische tijdperk zoo geweest, en dit is altijd zoo gebleven, afgezien wellicht van een enkele korte episode in de dagen van David en Salomo of in het tijdperk der Macabeeën. Men mag nooit vergeten, dat de Arabieren nu ook al eeuwen-

oude aanspraken hebben, en dat bovendien ook de Christenen hier hun dierbaarste herinneringen terugvinden.

„U moet niet vergeten, dat Palestina ook het Heilige Land der Christenen is", voegde de Duitsche predikant mij toe, toen wij gingen naar de plechtige opening der Hebreeuwsche Universiteit.

Inderdaad, het denkbeeld dat Palestina ooit in zijn geheel aan een enkele natie zou toebehooren, is feitelijk in strijd met de lessen der historie. Slechts naast de anderen zullen de Joden hun plaats kunnen vinden in het land der vaderen..

Van het oogenblik af feitelijk, dat generaal Allenby op 9 December 1917 na een langen en moeilijken veldtocht aan het hoofd van het Engelsche leger Jeruzalem binnengetrokken was, begon de strijd tusschen Joden en Arabieren. De Joden beweerden het oudste recht te hebben op hun Beloofd Land, maar de Arabieren zaten er nu eenmaal sinds eeuwen, en beschouwden de anderen als indringers.

Het verschil van ras, taal en godsdienst gaat, zooals zoo vaak in die landen, hand in hand. De minachting, waarmee de Joodsche chauffeur op onzen toch door het oude land Efraïm en door Galiléa de Arabische dorpen beschouwde, waarvan hij niet eens de namen wist of wilde weten (namen van plaatsen, vaak beroemd uit het Bijbelsche tijdperk), was hiervoor wel kenschetsend.

Van het eerste begin af heeft de Engelsche Regeering het als haar taak beschouwd, de beide groepen der bevolking in vrede naast elkaar te doen leven. Al op 2 November 1917 had zij bij monde van Lord B a l f o u r de beroemde verklaring de wereld ingezonden, die men sindsdien de B a l f o u r-d e c l a r a t i e pleegt te noemen: „De Britsche Regeering beschouwt goedgunstig de vestiging van een nationaal tehuis in Palestina voor het Joodsche Volk, en zij zal er naar streven de bereiking van dit doel te vergemakkelijken, onder de duidelijke voorwaarde echter, dat niets gedaan zal worden, dat inbreuk maakt op de godsdienstige of politieke rechten der niet-Joodsche gemeenschappen in Palestina, of op de rechten en maatschappelijke

toestanden der Joden in eenig ander land."

Deze formule is niet zonder zeer bepaalde restricties. Er is niet sprake van „Palestine as the national home of the Jews", maar slechts van: „the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people": dus niet als het eenige land en naast de andere bewoners van Palestina. Voor ons spreekt dat immers vanzelf. Wie in de Lijdensweek en met Paschen op de gewijde plaatsen om en bij Jeruzalem geweest is, welke de voet van den Heiland betreden heeft, wie Bethlehem gezien heeft en Nazareth, en vooral Galilea, met zijn onvergetelijk mooi meer van Genezareth, omgeven met de pracht der voorjaarsbloemen, die komt daarvan wel onder den indruk. Voor ons is Palestina vooral ook het land van Jezus en zijn discipelen. Wat Christelijke kolonisten, vooral Wurttembergers van de Secte der Tempelieren in Palestina gewrocht hebben, is ouder dan de Joodsche kolonisatie, en heeft haar tot voorbeeld gestrekt; maar het meerendeel van het land is nog onbebouwd, en er is voor het Oude Volk plaats in overvloed.

Over 't algemeen vallen de Christelijke herinneringen tegen. De kerken zijn vaak smakeloos en overladen en vaak is de twijfel aan de „echtheid" alles behalve ongerechtigd. En toch komt men ook hier diep onder den indruk, als men de aandacht der pelgrims waarneemt, die op het spoor der kruisvaarders vooral omtrent den Paaschtijd bij vele honderden zich de moeilijke en bezwaarlijke reis naar het Heilige land getroosten en die op deze door een eeuwen oude traditie gewijde plaatsen de vervulling vinden van hun dierbaarste verlangen en het doel van hun streven. Een der weinige in de Evangeliën vermelde en ongetwijfeld echte plaatsen in de hoofdstad Jeruzalem zelf is de vijver Bethesda in het klooster der Pères Blancs. De zaakkundige monnik, die ons hier rondleidde was een Nederlander. Ook het Bijbelsche Museum in dit klooster verdient een zeer eervolle vermelding.

En dan in Galiléa de prachtige overblijfselen van de oude

Synagoge, die de bewoners van die plaats te danken hebben gehad aan een „zekeren hoofdman over honderd", van wien zij terecht konden getuigen, toen deze van Jezus de genezing van zijn kranken dienstknecht vroeg: „Hij is waardig, dat Gij hem dat doet; want hij heeft ons volk lief, en heeft zelf ons de synagoge gebouwd" (vergel. Lucas 7 : 4 v.). Deze Synagoge, gebouwd door den „Hoofdman van Kapernaüm" is nog thans — sedert de ruïnes in 1905 blootgelegd en nauwkeuriger onderzocht zijn — een der meest indrukwekkende overblijfselen uit het Hellenistische tijdperk in Palestina [1]). Wie oude overblijfselen der Grieksche en Romeinsche beschaving in Palestina zoekt, moet trouwens vooral de overblijfselen van het oude Gerasa gaan zien. Dat is in het Nieuw-Testamentische tijdperk een der vrije Grieksche steden der zoogenaamde Dekapolis (het „Tiensteden-verbond") geweest, gelegen in het Overjordaansche land. Wij stonden verbaasd over de pracht der zuilenhallen, marktpleinen en amfitheaters, die juist door den treurigen toestand van verval, waarin zij zich heden ten dage bevinden, de gedachten van den bezoeker vestigen op de vergankelijkheid van al het aardsche.

Den grootsten indruk op dengene, die de Nieuw-Testamentische herinneringen wil nagaan, maakt het meer van Gennezaret met zijn onvergetelijk en onvergelijkelijk mooie omgeving in het voorjaar. Op dit meer hebben wij gezeild, een geheelen middag, van drie uur tot negen uur 's avonds; in dit meer heb ik samen met mijn reisgenoot, een jongen Jood uit Egypte, gezwommen dicht bij de uitmonding van den Jordaan; en wij hebben op den terugtocht storm gehad, zoodat wij in Tiberias slechts met moeite en pas in de donkerheid hebben kunnen landen. Onze boot was een echte ouderwetsche zeilboot, zooals die in de dagen van Petrus en van de zonen van Zebedaeus wel niet veel anders uitgezien zal hebben.

---

[1]) Vgl. thans: P. Gaudence Orfali O. F. M. *Capharnaüm et ses ruines*, Paris, A. Picard 1922 (fol.).

Wat de Arabieren betreft, zoo zit de tegenwoordige bevolking ook nog niet zoo lang in Palestina. Pas in de 16e en 17de eeuw is een nieuwe stroom van woestijnbewoners geleidelijk Palestina binnengetrokken, en de voorvaderen van de meeste tegenwoordige Arabische stedelingen en Fellachen wonen niet langer dan ongeveer drie eeuwen in het land. Bovendien nemen de Joden aan de Arabieren het land niet weg: het wordt betaald, zelfs duur betaald, meestal door het Joodsche Nationaal-Fonds, dat gesteund wordt door bijdragen van Joden uit de geheele wereld, en dat het land dan voor den duur van een jubeljaar aan de kolonisten in erfpacht geeft. De speculatie in land is begonnen, en de prijzen gaan omhoog. Nog pas twee jaar geleden kocht men op den berg Karmel een dunam land, dat zijn ongeveer 920 M^2., voor 5 à 10 pond; thans betaalt men er 225 pond voor. In dit opzicht beginnen de toestanden zelfs al ongezond te worden.

Ik heb alle belangrijke Joodsche kolonies bezocht, en ik zal, sedert ik de jonge menschen gezien heb, die daar opgroeien, niet meer beweren, dat de Jood ongeschikt is voor het landleven en den landbouw. Wat hier gewerkt en tot stand gebracht is, is bewonderenswaardig. De oude vlakte Harmageddon of Jizreël, die het eigenlijke Palestina van Galilea scheidt, de vlakte waar in den loop der eeuwen zoo menige veldslag geleverd is, die over het lot van Palestina besliste, was eenige jaren geleden nog zoo goed als woest. Slechts de beide kolonies der Duitsche Tempelieren: Bethlehem (gelegen in het oude gebied van den stam Zebulon, niet te verwarren met de beroemde geboorteplaats van David en Jezus), en Waldheim, bewezen toen reeds wat men bij goede bebouwing van den grond kan maken. Maar beide kolonies zijn hooger gelegen, op de heuvels aan den Noordelijken rand van de vlakte. Thans is door de Joodsche kolonisten in harden en moeilijken arbeid de vlakte zelve in cultuur gebracht. Een geheele reeks van bloeiende Joodsche kolonies strekt zich uit van de bergen van Gilboa af tot bijna tot Haifa toe. Zonder strijd en moeite is dat natuurlijk niet gegaan. Niet alleen de Arabieren, ook de malaria was hier

een gevaarlijke vijand. In Nahalal, een der grootste en bloeiendste van deze kolonies, die pas 3½ jaar geleden gesticht is, maar die nu al aan 75 families een goed bestaan oplevert, leden in het eerste jaar 60% van de kolonisten aan malaria en koorts. In den tweeden zomer waren het nog slechts 11%, in den derden 3%. Thans komt er malaria nauwelijks meer voor.

Maar men staat er dan ook verbaasd over, wat hier gepresteerd is, door eigen arbeid, onder principieele uitsluiting van gehuurde werkkrachten. Van 1½ K.M. ver heeft men het water uit de bron, die in de heuvelen van Galilea ontspringt, in buizen naar de kolonie geleid, en daar verder verdeeld, met behulp van een groot, nieuwerwetsch pompwerk en een drainagesysteem met buizen van ongeveer 14 K.M. lengte. Maar dat is het dan ook, wat het land noodig heeft, niet de primitieve hulpmiddelen der Fellachen, zooals ik die b.v. in Beërseba heb gezien.

Iets soortgelijks geldt van de kolonie En Harod, aan het Zuid-Oostelijke uiteinde van de vlakte. De beroemde bron, waar indertijd Gideon volgens het Bijbelsche verhaal zijn mannen monsterde, dient thans door een uitgestrekt pompwerk ter bewatering van een groot terrein. Een andere van deze kolonies heet Herzlia, ter herinnering aan den stichter van het Zionisme. In de buurt ligt Balfouria. Hier was, toen wij er kwamen, juist alles bevlagd en versierd, omdat Lord Balfour deze kolonie, die zijn naam draagt, juist eenige dagen tevoren bezocht had.

Ook de oudere kolonies tusschen Jeruzalem en Jaffa heb ik bezocht, zoo het beroemde Rischon le Zion, de „eersteling van Zion", die 43 jaar geleden door Baron Rothschild gesticht werd en die thans 1500 inwoners telt, en zich bovendien op een der grootste wijnkelders der geheele wereld kan beroemen. Voorts de landbouwkundige school Mikwe Israël, die eveneens al 50 jaren bestaat, een stichting van de Alliance Israelite Universelle. Hier is de productie van tabak van belang; 2000 menschen zijn hier bezig met de verbouwing en verpakking. Een andere belangrijke tak van nijverheid is de zijderupsenteelt en de kippenfokkerij.

Naast Jeruzalem is, zooals men weet, de eigenlijke hoofdstad van het Joodsche leven Tel Aviv, gelegen aan de zee, onmiddellijk ten Noorden van Jaffa: zuiver Joodsch, met een gymnasium waar het onderwijs in alle vakken in het Hebreeuwsch wordt gegeven.

In de toekomst zal echter Haifa als havenstad van nog veel grooter belang zijn, met zijn prachtige gezonde ligging aan den voet van den Karmel. Zoodra de plannen tot uitbouw en uitbreiding van de haven verwezenlijkt zijn, wordt Haifa de natuurlijke hoofdstad van het land.

Jeruzalem zal om zijn historische beteekenis wellicht de plaats der Regeering moeten blijven, maar als hoofdstad en woonplaats is het door zijn hooge ligging (meer dan 750 Meter) en door zijn gebrek aan water feitelijk ongeschikt.

En nu de nieuwe Universiteit.

Zij is gedacht als de bekroning van het geheele onderwijssysteem in Palestina. Van de kinderbewaarscholen af tot aan deze Universiteit toe is thans het geheele onderwijs in het Hebreeuwsch. Behalve het reeds vermelde gymnasium in Tel Aviv is er ook een Technische Hoogeschool in Haifa. Wat de Universiteit betreft, zoo moet men zonder meer erkennen, dat deze instelling op dit oogenblik nog geen aanspraak mag maken op den naam van een Universiteit in onze beteekenis van het woord. Wel was het schromelijk overdreven, wat een Jood in Palestina niet zonder humor tot mij zeide: „Elders richt men eerst een Universiteit op, en wijdt haar dan is; bij ons in Palestina wijdt men de Universiteit eerst in en richt haar daarna op.” Dit woord bevat slechts een heel klein korreltje waarheid.

Er zijn nog geen examens afgenomen of graden verleend, er is ook nog geen eigenlijke Academische Senaat, en men kan nog pas spreken van twee faculteiten: die der Natuurkunde en Scheikunde, en dan die der Letteren. Voorloopig is de Universiteit, die in een mooi gebouw op den heuvel Skopas halverwege den Olijfberg gehuisvest is, in de eerste plaats gedacht als een wetenschappelijk onderzoekingsinstituut ten behoeve van de

kolonisatie. Vandaar dat vooral de Scheikundige, Natuurkundige en Plantkundige vakken uitstekend geoutilleerd zijn, onder leiding van de Professoren F o d o r en W a r b u r g. Daarnaast is er sedert verleden jaar ook een Letterkundige en Historische Afdeeling, die onder leiding staat van Prof. M a g n e s, en waar voorloopig Joodsche geleerden uit het buitenland uitgenoodigd worden tot het houden van cursussen.

Zoo is de grondslag gelegd tot iets, wat in de toekomst van de grootste beteekenis zal kunnen worden. Ik denk aan het woord van een der sprekers, vertegenwoordiger van een der Universiteiten in het verre C a n a d a, die voor deze plechtigheid naar Jeruzalem was overgekomen: „You planted on those hills of Zion a tree, which will be growing, when we all are sleeping!"

Voor de plechtigheid was, zooals men weet, de grijze Lord B a l f o u r zelf overgekomen, de man aan wiens initiatief het Jodendom in Palestina zijn vrijheid heeft te danken. Reeds bij de receptie op den eersten avond in de feestzaal van het prachtige gebouw der A u g u s t a-V i c t o r i a-S t i f t u n g (thans tijdelijk Gouvernementsgebouw), blonk hij door zijn figuur en door zijn geestig en aristocratisch gelaat ver boven de menigte uit. De plechtigheid op den volgenden dag is al meer dan eens beschreven. Meer dan tien duizend menschen vulden een reusachtig amphitheater, de gasten en vertegenwoordigers in hun toga's en veelkleurige ambtsgewaden waren gezeten op een platform, dat een schitterend vergezicht bood over de Doode zee, de vlakte van Jericho en de bergen van Moab. De jubel der menigte, de geestdriftige woorden van mannen als Lord B a l f o u r en Sir H e r b e r t S a m u e l, van leiders der Zionistische beweging als W e i z m a n n en S o k o l o w, van dichters en schrijvers als B i a l i k en A c h a d H a ä m: wie dit bijgewoond, wie hiernaar geluisterd heeft, die komt — ondanks alle bezwaren die nog overblijven — wel onder den indruk, dat weer eens een nieuw tijdperk aangebroken is voor het oude volk der Joden in zijn Land van Belofte!

De grijze Earl of B a l f o u r zelf wees ons in zijn toespraak

er op heen, dat wij van de plaats, waar wij zaten, konden zien „the very spot from where the children of Israel came in the land" en dat de heuvel Skopas, waarop thans de Universiteit als een nieuwe tempel der Wetenschap verrijst, dezelfde plaats is, waar Titus bij het beleg van Jeruzalem in 70 na Chr. zijn leger had opgeslagen. En nu was weer eens in nieuwe periode begonnen in de geschiedenis van dat oude en eeuwig jonge land!

En toen den volgenden dag in het gouvernementsgebouw de gelukwenschen uitgesproken en de adressen aangeboden werden — er waren niet minder dan 48 vertegenwoordigers uit alle deelen der beschaafde wereld en 240 adressen en gelukwenschen— toen herinnerde ik in mijn toespraak o.a. aan de oude Psalmverzen in de liederen H a m m a ä l o t, die de gevoelens vertolken van de oude bedevaartgangers, die naar Jeruzalem optrokken en waarmede onze gevoelens thans zoo goed overeenkwamen:

„Jeruzalem is gebouwd als een stad, die wel saamgevoegd is.
Onze voeten staan in Uwe poorten, o Jeruzalem!
Bid om den vrede van Jeruzalem: wel moeten zij varen, die u beminnen!
Vrede zij in uwe vesting, welvaart in uwe paleizen!
Vrede over Israël!"

Zooveel over de nieuwe Universiteit. En nu nog een enkel woord over het revival van het H e b r e e u w s c h. Dat is wel de eigenaardigste ondervinding geweest, die ik in Palestina heb opgedaan: het Hebreeuwsch, dat wij op onze gymnasia en universiteiten bijna uitsluitend als de Bijbeltaal, de taal van het Oude Testament beoefenen en dat ook voor de Joden hier te lande slechts de taal van hun eeredienst, dus heilige taal is, is in Palestina voor de geheele jongere generatie van Joden, voor geheel het geslacht, dat daar opgroeit en al opgegroeid is, moedertaal en spreektaal.

Dat begint al op de bewaarscholen (de „Kindergärten" of *gan hajjeladim,* zooals de Hebreeuwsche term uit het Duitsch vertaald luidt): en dat gaat door bij het lager onderwijs, bij het voorbereidend hooger onderwijs en thans sedert de stichting van de Universiteit ook bij het Hooger Onderwijs. In Tel-Aviv bij Jaffa is een mooi groot Hebreeuwsch Gymnasium, waar dus niet alleen de Hebreeuwsche taal zelf onderwezen wordt, maar alle vakken in het Hebreeuwsch. Zoo is het Hebreeuwsch dan ook de onderwijstaal aan de Technische Hoogeschool in Haifa en thans ook de onderwijstaal der nieuwe Universiteit, die haar naam „Hebreeuwsche Universiteit" geenszins slechts voor den vorm draagt.

Eigenaardig was het een openingscollege aan deze Universiteit bij te wonen. Er waren ongeveer 200 toehoorders, waarvan velen dictaat hielden: alles net zoo als bij ons, alleen met dit verschil, dat de ijverige studenten van rechts naar links schreven in plaats van op onze Westersche manier van schrijven; en dan ook niet met de gewone Kwadraatletters (zooals wij het Hebreeuwsch te schrijven gewend zijn), maar met een afgekort cursiefschrift.

De Joodsche Nationaal-bibliotheek in Jeruzalem *(Bet sefarim halle'umi),* die thans nog in een voorloopig gebouw in het Westen van de stad gehuisvest is, behelst nu al bijna 100.000 deelen, waarvan ongeveer de helft op het terrein van het Hebreeuwsch en van het Jodendom: 30.000 boekdeelen Hebreeuwsche litteratuur, 12.000 deelen Judaica, d.w.z. boeken, die in andere talen over het volk Israël en over het Jodendom geschreven zijn, en 3000 deelen „Jiddisch" (eigenl. Jüdisch): dat is het Joodsche patois, hetwelk in zijn grondslagen feitelijk Duitsch is, maar dat eveneens met Hebreeuwsche letters geschreven wordt.

Het aantal origineele werken die nu al in het Hebreeuwsch geschreven zijn, is indrukwekkend, evenals ook de massa tijdschriften en dagbladen, die dagelijks en wekelijks in de Hebreeuwsche taal verschijnen. Een schrijver als Achad Haäm („Een uit het volk", feitelijk een pseudoniem, zijn eigenlijke naam is

U s c h e r G i n s b e r g [1]) is van grooten invloed en beteekenis; maar ook hij is, evenals de dichter Ch. N. B i a l i k slechts een „Primus inter pares", een vooraanstaand leider van jongeren, die hem terzijde streven. Ook in 't Hebreeuwsch vertaald is er al buitengewoon veel; niet alleen de classici — zooals b.v. stukken van S h a k e s p e a r e, de Faust van G o e t h e, de Don Qichote — ook modernen zooals R o m a i n R o l l a n d en ook de Zarathustra van N i e t z s c h e (vertaald door D a v i d F r i s c h m a n n).

Natuurlijk leent er zich het Nieuw-Hebreeuwsch geenszins zonder meer toe om al de nieuwerwetsche termen en uitdrukkingen weer te geven. Hier heeft een taalcommissie het werk moeten verrichten, dat thans door de meesten is aanvaard. Wie hierover meer wil weten leze de met kennis van zaken en met geestdrift geschreven brochure van E. M. L i p s c h ü t z, Vom lebendigen Hebräisch (Berlin, Jüdischer Verlag, 1921).

De leiders van deze taalkundige commissie zijn o.a. geweest D a v i d Y e l l i n, hoofd van de Hebreeuwsche kweekschool voor onderwijzers in Jeruzalem en vooral de pas kort geleden overleden E l i ë z e r B e n J e h u d a. Vooral de laatstgenoemde heeft op taalkundig terrein de grootste verdienste verworven. Aan hem toch dankt de Nieuw-Hebreeuwsche taal haar „schatkamer", den grooten Thesaurus Linguae Hebraicae, een werk van indrukwekkende (hoewel niet naar onze Westersche methoden en begrippen geschoolde) geleerdheid. De laatste deelen verschenen pas na zijn overlijden. In dit groote standaardwerk vindt men alles bijeen, zelfs de modernste terminologie.

Terecht hebben B e n J e h u d a en met hem alle Zionisten de zoogenaamde Sefardische uitspraak van het Hebreeuwsch aanvaard: d.w.z. de uitspraak, die bij de Spaansche en Portugeesche Joden nog heden gebruikelijk is gebleven en die ook wij op onze gymnasia en universiteiten leeren. De wijze waarop de

---

[1]) Vgl. over A c h a d H a'a m o.a. *Neh. de Lieme* in het *Vierde Zinonistisch Studentenjaarboek.* (1915), blz. 23-82.

overige Joden het Hebreeuwsch plegen uit te spreken, wijkt hiervan in belangrijke mate af. Het is wetenschappelijk aan geen twijfel onderhevig, dat onze (de Sefardisch-Zionistische) uitspraak van het Hebreeuwsch dichter bij het oorspronkelijk staat dan de hiervan afwijkende wijze, die men in de meeste synagogen kan hooren. Ook is het voor ons een voordeel, dat wij in Palestina aan geen andere uitspraak behoeven te wennen dan wij aan onze gymnasia en universiteiten hebben geleerd.

Reeds op de boot, op de heenreis van Genua naar Port-Said, had ik tot hutgenoot een Zionist, die van een zakenreis naar zijn eigen land Palestina terugkeerde en die op mijn verzoek zoo vriendelijk was mij Hebreeuwsche conversatieles te geven. Zoo leerde ik de Hebreeuwsche woorden voor „hôtel" *(malôn)*, kellner *(melçar)* en „kamermeisje" *(mesjarètet)*, voor „handdoek" *(maggèbet)*, „tafelkleed" *(mappa)* en „rekening" *(chesjbôn)*, voor „als 't u belieft" *(bebaqqasja)* en „dank u wel" *(tôda rabba* of *chen-chen)* voor „spoorweg" *(rakèbet)*, „station" *(tachna)*, „lucifers" *(gafrôrim)*, „fiets" *(ofnájim)*, „telefoneeren" *(talpen)*, „electriciteit" *(chasjmal)* en vele andere uitdrukkingen, die in het hedendaagsche leven onmisbaar zijn, maar die in het Oude Testament nog niet worden aangetroffen. Talrijke woorden, zooals b.v. „thee" en "koffie" en „automobiel" worden eenvoudig met Hebreeuwsche letters omschreven. Andere zijn aardig en handig omschreven, zooals b.v. een „bioscoop": *(re'i nô'a)*, letterlijk vertaald „een trillende spiegel"; „prentbriefkaart": *(gelûja meçujèret)*, letterlijk „een gebeeld tafeltje". Zoo zou ik tal van voorbeelden kunnen aanhalen.

Want inderdaad: Het Hebreeuwsch is in Palestina voor de tegenwoordige generatie niet alleen de taal der wetenschap en der beschaving, maar vooral die der eenvoudigen, ook de taal, die de vrouwen en kinderen spreken. In een der koloniën in Galiléa zag ik, hoe een kind van een jaar of drie struikelde, op den grond viel en begon te huilen. De moeder loopt naar den jongen toe en roept: *„Ma ke'eb leka?* d.w.z.: Wat heb je voor pijn?"

Een eigenaardig gevoel was het voor mij ook, toen ik op een avond, in de nauwe straten van Jeruzalem verdwaald, eerst in 't Duitsch, daarna in 't Engelsch en in 't Fransch naar den weg vroeg en in beleefden toon tot antwoord ontving: *„Bi adoni, bebaqqasja, dabber na 'Ibrit!* d.w.z.: Och Mijnheer, spreekt u toch als 't u belieft Hebreeuwsch!" En dat is dan ook ten slotte niet zoo moeilijk. Met uitdrukkingen als *„E zè dèrek el Bab had-Damèsjek,* d.w.z.: Waar is hier de weg naar de Damascus-poort?" of *„Efô had-dèrek el-har haç-çofim?* d.w.z.: Waar is de weg naar den Olijfberg?" en met *jamin* „rechts", *semôl* „links" *dèrek jesjara* „rechtuit" komt men al vrij ver.

Een eigenaardige sensatie was ook het reeds vermelde college in 't Hebreeuwsch. De hoogleeraar, die dit college gaf, was Prof. A. Büchler uit Londen, een der beste kenners der Rabbijnsche litteratuur en een voortreffelijk Hebraicus. Met hem heb ik later een autotocht door Galiléa gemaakt en veel van hem geleerd. Aardig was de beslistheid, beleefdheid en welsprekendheid, waarmede hij in Tiberias de Joodsche bedelaars wist af te weren, die ons — zooals zoo vaak in Oostersche landen — hun diensten opdrongen en een fooi *(baksjisj)* vroegen. Als zij kwamen en smeekten: *„Bi Adoni, ten li baksjisj* — Och mijnheer, geef me een fooi!" of ook wel: *„Bebaqqasja Adoni nikbad, tena li beraka* — Alsjeblieft, waarde Heer, geef mij toch een geschenk!"... dan luidde zijn antwoord: *„Lo Adoni, lo eten leka me'uma, lo sjealtika welo qeratika, welo çarik li abodáteka,* d.w.z.: Neen Mijnheer, ik zal u niets geven, ik heb u niet gevraagd en u niet geroepen en ik heb uw dienst niet noodig!"

Een ander voorbeeld. Op een autotocht naar de Joodsche koloniën ten Westen van Jeruzalem was bij de steile hellingen van het steenachtige Judeesche bergland een ongeluk gebeurd, dat merkwaardig goed afliep. Een auto raakte van den weg af en rolde van een helling naar beneden. De menschen snelden te hulp en spoedig was de schade hersteld. Met echt Oostersche levendigheid werd geroepen en gescholden. En iedereen riep en schold... in 't Hebreeuwsch!

Niet vergeten zal ik ook den laatsten Zondagmiddag, toen ik

op een wandeling, samen met den Duitschen predikant Ds. Hertzberg het onderaardsche gewelf bij de Mariabron binnenkwam: het begin van het Siloa-kanaal. Een Joodsche vrouw was daar aan 't wasschen en haar vijfjarig zoontje aan 't spelen. Toen wij binnen kwamen zeide de jongen: *„Sjalôm Adoni!”* d.w.z. Welkom Mijnheer!” Deze groet is in Palestina heel gewoon. Toch trof het mij juist in deze omgeving. Als iemand 25 eeuwen geleden, in de dagen van koning Hizkia, die het kanaal gegraven heeft, ditzelfde gewelf was binnngetreden, dan zou hem een Israëlietische jongen met dezelfde woorden begroet hebben: *„Sjalôm Adoni!”*

Dit nieuwe Hebreeuwsch heeft een eigenaardige bekoring. Ik heb er streng en afkeurend over hooren oordeelen. Dat was bij monde van een geleerde, die op dit terrein zeker niet de eerste de beste is: Prof. Gustaf Dalman, zelf schrijver van een Nieuw-Hebreeuwsch Woordenboek op Targoem, Talmoed en Midrasj. Prof. Dalman verklaarde — en hij heeft gelijk — dat het moderne Hebreeuwsch, zooals het thans in Palestina gesproken wordt, veel te eenzijdig onder den invloed staat van het Duitsch. Inderdaad: dit nieuwe Hebreeuwsch is in veel opzicht een kunstmatige taal, en het Jiddisch (of „Jüdisch”, dat immers oorspronkelijk een Duitsch dialect is, al wordt het ook door de Joden in de andere landen gesproken) heeft er een grooten invloed op geoefend, vooral wat den woordenschat en de syntaxis betreft. Het woord voor „bewaarschool”, dat ik boven aanhaalde, is hiervan slechts één enkel voorbeeld: *gan haj-jeladim*, een letterlijke vertaling van het Hoogduitsche woord „Kindergarten”.

Daar staat tegenover, dat het Hebreeuwsch als levende taal en als spreektaal in Palestina feitelijk nog niet ouder is dan vijftien tot twintig jaar. De ontwikkeling is vlug gegaan, wellicht te vlug; maar deze ontwikkeling laat zich thans niet meer stuiten. Ik ben er van overtuigd, dat zich de Hebreeuwsche taal in Palestina hoe langer hoe meer zelfstandig zal ontwikkelen en zich dan ook hoe langer hoe meer van de invloeden van het Jiddish en van het Hoogduitsch zal vrijmaken. In ieder geval verdient

deze nieuwste phase van het Hebreeuwsch de belangstelling juist ook in de kringen van onze theologen en predikanten.

Als wij van nu af de Hebreeuwsche taal leeren, beoefenen en onderwijzen, dan weten wij, dat dit geen doode taal meer betreft, die vóór vele eeuwen, in een grijs verleden in het verre Palestina werd gesproken; maar dat dit Hebreeuwsch weer de spreektaal en de moedertaal geworden is van een belangrijk, wellicht nu reeds het belangrijkste gedeelte der bevolking van dat oude land. Dan weten wij, dat in die taal dagbladen en tijdschriften en een belangwekkende nieuwere litteratuur bestaat en dat deze taal ook in de Zionistische kringen buiten Palestina hoe langer hoe meer wordt beoefend en gesproken. Op het eerste gezicht zal het wellicht nog velen uit onzen kring vreemd lijken, ja zelfs als een soort van misbruik van de heilige Bijbeltaal, de „tale Kanaän's", als ik mededeel, dat in Jeruzalem een uitstekende schouwburg bestaat, waar uitsluitend in het Hebreeuwsch wordt gespeeld, — en dat ik daar de opera Aïda van V e r d i heb gehoord en gezien in een voortreffelijke Hebreeuwsche bewerking. Het Oostersche (Oud-Egyptische) milieu van dit stuk leent zich hiertoe in bijzondere mate. Eén ding is zeker: De Hebreeuwsche taal heeft niet alleen een lang en groot verleden, zij heeft ook een grootsche en belangrijke toekomst

„Im esjkachek Jeroesjalajim tisjkach jemini! — Indien ik U vergeet, o Jeruzalem, zoo vergete mijne rechterhand zichzelve!"

Dit oude woord van den Psalmdichter (Psalm 137 : 5) is de leus en het devies van het Zionisme. Ik noemde zooeven reeds den naam van J a c o b I s r a ë l d e H a a n. Hoe men ook oordeelen moge over zijn persoon en zijn werk en over zijn tragisch lot, in ieder geval is hij geweest een dichter en schrijver van beteekenis, die met zijn ideaal ernst heeft gemaakt en die belangstelling voor het oude land zijner vaderen ook buiten den Joodschen kring wist te wekken. Zoo heeft hij ook aan deze gedachte van Psalm 137 in echt dichterlijken vorm uiting ge-

geven. Hij heeft dit gedaan in het Zionistisch Studentenjaarboek van 1918, in het jaar der eerste geestdrift na de verovering van het land door de Engelschen en onder den indruk der Balfour-declaratie, die dit land weer aan de Joden toekende. Laat ik slechts een enkele van zijn verzen aanhalen:

„Door de nacht hoor ik uw stem,
Stad van mijn land: Jeruzalem!......
Want op ieder getij, bij vreugde en klacht
Stad van mijn land werd gij gedacht.
Eer ik u dan Jeruzalem vergete,
Vergete ik mijne Moeder en mijn Jeugd!
Waar wij rusteloos dolen of in vrede zijn gezeten
Wij gedenken u Stad in weemoed en in vreugd..."

Slechts naast anderen, in vreedzame samenwerking, zullen de Joden hun plaats kunnen vinden in het oude land der vaderen. Het heimwee naar dit land is begrijpelijk; wij kunnen het van ganscher harte meevoelen. Ik denk aan het slot van een mooie novelle in hetzelfde Studentenjaarboek (blz. 169), waaruit ook weer dit verlangen spreekt:

„En met tranen van weemoed en ontroering beide zie ik in lichtende luister het land, dat in lange donkere eeuwen van knechtschap de hope van mijn volk was, en zoo God wil, weer zijn eigen veilig thuis zal zijn. En ik zeg weer met Heine:

„Und die Tränen alle, sie fliessen
Nach Süden in stillem Verein,
Sie fliessen und ergiessen
Sich all' in den Jordan hinein!"

Maar dit woord van heimwee en verlangen mag niet ons laatste woord zijn. Wij Christenen mogen nooit vergeten, dat ook de Heiland een zoon geweest is van het oude Joodsche volk en dat ook Hij zijn aardsch leven doorgebracht heeft in het oude land Palestina. Ook Hij zegt in zijn gesprek met de Samaritaansche vrouw (Joh. 4 : 22), dat „de zaligheid is uit de Joden". En toch heeft juist Hij ons vrijgemaakt van bepaalde

vormen, kringen of plaatsen van eeredienst. Onmiddellijk op het aangehaalde woord volgt het andere, dat naar de toekomst wijst: „Maar de ure komt en is er reeds, dat de ware aanbidders den Vader aanbidden zullen in geest en in waarheid!”

Dus niet in een bepaalden kring van een uitverkoren volk of natie; niet in een bepaald land van belofte of bij een bepaalden berg of tempel, dien Jehova uitverkoren heeft, om zijn naam aldaar te doen wonen; en ook niet met bepaalde offers of door het uitspreken van bepaalde heilige formules: — maar overal, onder alle volken, tongen en talen, waar maar menschenharten zijn, die naar den Vader, die Geest is, zoeken en verlangen, en die Hem willen aanbidden in geest en in waarheid.

Ons godsdienstig leven en denken heeft zich vrij gemaakt van de gedachte aan een heilig land, aan een uitverkoren volk. Maar wij waardeeren en vereeren de besten onder Israël's helden en profeten ook als onze geestelijke voorouders en wij weten ons, als wij deze overtuiging uitspreken, in overeenstemming met de besten en edelsten onder deze profeten zelve. Zij toch reeds wisten en beseften, dat eenmaal de dag zou komen, dat van den opgang der zon tot aan haren ondergang de naam van Israël's God groot zou zijn onder de natiën, en dat aan alle plaats — dus niet alleen op den berg Zion of in het land Palestina — Zijnen naam reukwerk zou toegebracht worden en een rein spijsoffer: „want Mijn naam zal groot zijn onder de volken, zegt Jehova der Heirscharen!” Dit woord uit Maleachi 1 : 11, dat aan de grens staat tusschen het Oude en het Nieuwe Testament moge ook ons laatste woord zijn bij onze behandeling van dit onderwerp [1]).

---

[1]) Wie meer over het Zionisme wil weten, leze het laatste hoofdstuk van het werk van Prof. H. Th. Obbink: *Op bijbelschen Bodem* (Amsterdam, H. J. Paris, 1924); voorts o.a. Ad. Böhm, *Die Zionistische Bewegung* (2 deelen, Berlin, Welt-Verlag, 1920/1); Gerh. Holdheim en Walter Preuss, *Die theoretischen Grundlagen des Zionismus* (Berlin, Welt-Verlag 1919); en ook *Das Leben Theodor Herzls* door Adolf Friedemann (Jüdischer Verlag 1914).
